

РОЗДІЛ І

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 35

Бакуменко В.Д.,
проректор з наукової роботи Академії муніципального
управління, д.держ.упр., професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,
Почесний доктор НАДУ при Президентові України,
державний службовець 2 рангу

ЗАГАЛЬНІ МОДЕЛІ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЛІДЖЕННЯ СУБ'ЄКТ-ОБ'ЄКТНИХ ВІДНОСИН

Розглянуто класичні та запропоновано авторські загальні моделі діяльнісного підходу як інструмент дослідження суб'єкт-об'єктних відносин.

Рассмотрены классические и предложены авторские общие модели деятельностного подхода как инструмент исследования субъект-объектных отношений.

The classical and the authorized general model activity approach as a tool to study the subject-object relations.

Постановка проблеми. В управлінні соціальними системами широко використовуються системний, ситуаційний, а в останні роки й синергетичний підходи, які на сьогодні набули характеру управлінських парадигм. В той же час, діяльнісний підхід значно менше знайомий як науковцям, так і фахівцям, й, на думку автора, ще не використовується у тій мірі, на яку заслуговує. Насамперед, це пов'язано з недостатньою розробленістю його методології, зокрема розроблення простих і доступних в аналітичній роботі загальних моделей його представлення.

Мета даного дослідження полягає в ознайомленні наукової громадськості з класичними та авторськими моделями діяльнісного підходу та можливостями їх застосування як інструменту дослідження суб'єкт-об'єктних відносин.

Аналіз наукового доробку. При написанні цієї статті автор спирався як на результати широко відомих наукових розвідок [1-5], так і на власні розробки [6-8].

Виклад основного матеріалу. Управлінська діяльність в соціальних системах завжди нерозривно пов'язана з певним об'єктом управління та діяльністю в ньому. Саме властивості об'єкта управління та процесів, що відбуваються в ньому, визначають особливості управлінської діяльності. Тому доцільно розглянути загальні моделі діяльності об'єкта управління

на предмет їх використання як інструмента дослідження суб'єкт-об'єктних відносин.

Насамперед, класифікуємо загальні моделі діяльнісного підходу на класичні та авторські та розглянемо їх у відповідному порядку.

1. Класичні загальні моделі діяльнісного підходу. Для різнобічного вирішення проблеми побудови загальної моделі діяльності доцільно звернутися до її класичного визначення, згідно з яким діяльність - це такі відносини між людиною та навколишнім світом, внаслідок яких відбувається його доцільна зміна та перетворення в інтересах людини. Відповідно, основними складовими елементами діяльності є мета (цілі), засоби, процес та результат. Таке відображення діяльності надає нам *першу й найбільш відому класичну загальну модель діяльності.*

На підставі такого відображення можна синтезувати модель діяльності за схемою: мета (цілі) → засоби → процес (процеси) → результат → мета (цілі), в якій враховано системний, а, за умови повторюваності, й циклічний характер процесу діяльності (циклічна модель). Основні блоки такої моделі мають наступний зміст. Мета (цілі) діяльності - це передбачення її результатів у певній перспективі, а у перекладі на мову систем - це очікуваний її стан, який характеризується певним набором (вектором) її основних параметрів (показників, критеріїв). Під засобами розуміємо сукупність ресурсів, інструментів, механізмів, способів, методів, технологій, шляхом використання яких змінюється або перетворюється навколишній світ. Процес - це сукупність послідовних дій для досягнення певних результатів, внаслідок яких відбувається зміна або перетворення навколишнього світу. Результат - це певний досягнутий внаслідок здійснення даної діяльності стан навколишнього світу, якому притаманні конкретні параметри. Конкретизація такої моделі досягається визначенням певної головної мети та її складових цілей, а також урахуванням можливих засобів їх досягнення. Безумовно, для досягнення запланованих результатів цілі діяльності мають бути реальними, тобто враховувати об'єктивний стан та перспективи розвитку суспільства, виходити з реальних можливостей на визначену перспективу, передусім з ресурсних.

Діяльність - це основний стан існування людської спільноти. Вона різноманітна та багатогранна. На думку російського вченого Г.Щедровицького, засновника наукової школи «культурної політики», діяльність завжди є системою, притому дуже складною. Ним, для повноти представлення, запропоновано охарактеризовувати діяльність, як і будь-яку іншу систему, з різних боків, зокрема, окрім цілей, засобів та результатів, ще й як процеси, функціональні структури, організованість матеріалу та морфологію, на якій склалася та існує ця система. Відповідна модель є *модифікованим варіантом першої загальної класичної моделі діяльності* [1]. Оскільки в даній роботі розглядається управлінська діяльність, то доцільно оцінювати її організованість за ієрархією цілей.

Тоді неорганізованість (відхилення від заданих цілей) може бути використана в системах зворотного зв'язку (як підстава для коригування вихідних цілей, стратегій, політик).

Без перебільшення все поле (простір) діяльності, притаманне суспільству, можна розглядати як найбільш загальну модель діяльності. Таке відображення діяльності надає нам *другу загальну класичну модель діяльності*. Така модель відповідає системному та ситуаційному підходам в управлінні. Вона набуває певного рівня конкретизації залежно від сфери, виду, напрямку діяльності, вектора цілей та ситуацій, що розглядаються під час вирішення проблемних завдань. Більш за те, можливість виявлення та аналізу проблем виникає лише за умови наявності структурно-функціонального відображення систем мислення та діяльності. При цьому можна погодитися з фундаментальною тезою французького вченого Ж.Рішара, що інтерпретація проблеми спрямована на конструювання простору пошуку [2]. Таким чином реалізується предметність діяльності як основна її характеристика.

Типовим прикладом конкретизації поля діяльності є проекція на нього дерева цілей, побудованого для визначення пріоритетних шляхів розвитку певних видів діяльності (робіт, завдань). Результатом цього маємо виділення у полі діяльності "дерева діяльності", яке вже є *моделлю конкретної діяльності*. Більш чітко таке завдання може бути сформульовано як визначення за заданими критеріями оптимального співвідношення між системою цілей та системою діяльності в умовах різноманітної діяльності людини. Можна навести приклад конкретизації поля діяльності шляхом проекції на нього мережі очікуваних подій для виділення мережевого графіка реалізації певних проблемних завдань.

Іншою (*третьою*) класичною загальною моделлю діяльності можна вважати модель, утворену шляхом декомпозиції діяльності на основну, забезпечуючу та управлінську складові (підсистеми) та їх віднесення до суб'єкта (управлінська діяльність) і об'єкта (основна та забезпечуюча діяльність) управління. Така модель, водночас, є прикладом стратифікаційного відображення діяльності, оскільки завжди можуть бути побудовані ієрархічні моделі її основної, забезпечуючої та управлінської підсистем, поєднання шляхом проекції яких утворює загальну ієрархічну модель системи діяльності. Вищезазначена модель чітко характеризує визначальну роль останньої та роль її окремих форм у становленні суб'єкт-об'єктних відносин. Однією з *можливих варіацій такої моделі* є розкладення діяльності на продуктивну, репродуктивну та організаційну функції, запропоноване російським вченим О.Генісаретським [3]. У багаторівневій ієрархічній системі суб'єкт-об'єктних відносин можна з певним рівнем спрощення також виділити суспільну, колективну (групову) та індивідуальну форми діяльності як елементи *четвертої класичної загальної моделі діяльності*. На рівні державно-управлінських відносин

об'єктом управління є суспільство, а відповідно й суспільна діяльність.

Наявність різних варіантів загальних моделей і моделей конкретизації поля діяльності дає змогу використовувати на різних етапах управління ті з них, які найбільш підходять для цього.

2. Авторські моделі діяльнiсного пiдходу. В даній роботі розглянемо дві такі моделі. Перша з них заснована на тому, що діяльність будь-якої соціальної системи (держави, організації, підрозділу) проявляється не тільки у перетворенні навколишнього середовища, а і в її власному розвитку. Останній може проявлятися в кількісному збільшенні результатів діяльності, підвищенні їх якості, в територіальному розширенні сфери діяльності та в розширенні сфери впливу даної соціальної системи. Як правило, розвиток діяльності охоплює всі ці етапи. Дослідження таких особливостей розвитку діяльності, як її територіальне розширення та розширення сфери впливу даної соціальної системи, потребує відповідного системно-ситуаційного відображення.

Першу авторську загальну модель діяльності, засновану на відображенні соціальних систем у вигляді сфер впливу, слід тлумачити як специфічне стратифікаційне відображення, де навколишнє середовище - це простір діяльності соціальних систем (світ - держава - адміністративно-територіальне утворення - галузь - регіон - організація - підрозділ). При такому відображенні кожній соціальній системі (державі, організації, підрозділу) ставиться у відповідність своя сфера впливу з межами (кордонами), які можуть змінюватися в процесі діяльності. Такі межі можуть бути або конкретними, або умовними. Останні відповідають ситуаціям, коли або неможливе їх точне визначення, або вони використовуються в умовному просторі теоретичних моделей. Як приклад оперування з конкретними межами (кордонами), можна розглядати сферу впливу у випадку розгляду належності (або політичної спрямованості) країн до певних політичних блоків, входження підприємств до певних об'єднань, розповсюдження продукції та послуг окремих підприємств та фірм, результатів виборів за територіями, партіями, кандидатами тощо. Як приклад оперування з умовними межами (кордонами), можна розглядати аналіз розповсюдження в країнах різних ідей, освітніх інновацій, наукових течій тощо.

Сфера впливу – це інтегроване поняття, яке може стосуватися певних: напрямів і видів діяльності (наприклад, сфера економічного, політичного, правового, науково-технологічного впливу), їх сукупності або окремих комбінацій; територій (країн, адміністративно-територіальних утворень); організацій формальних (органи влади, установи, підприємства, політичні партії, профспілки та інші громадські об'єднання тощо) і неформальних (групи за інтересами, родинними або іншими зв'язками). Виходячи з цього, під сферою впливу соціальної системи слід розуміти комплексну область її дії, узагальнені межі поширення її впливу. Ця категорія

характерна для геополітики. Тому таку модель назовемо *авторською загальною геополітичною моделлю*.

Як відомо, розвиток - це незворотна, спрямована, закономірна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів, внаслідок чого виникає новий якісний їх стан. Для відображення розвитку об'єктів (їх поведінки), як правило, використовується так званий простір фазових станів діяльності. В даній роботі координатами фазового простору обрані поширення (просторовий показник) та збільшення (показник інтенсивності, кількості) результатів діяльності, які свідчать про розвиток або занепад держави, інших суспільних систем, оскільки є проявом ефективності їх діяльності. За висловом відомого вченого-футуролога А.Тоффлера, ми маємо якнайменше два аспекти "будущності" – як далеко та як багато [4].

Для соціальних систем розвиток передусім проявляється у підвищенні ефективності діяльності, в основному за рахунок впровадження нових технологій, удосконалення управління і, як наслідок, у підвищенні якості та результативності діяльності. Останнє у загальному випадку приводить до збільшення результатів діяльності та їх поширення у просторі та часі. Якщо поширення результатів діяльності соціальної системи сприяє поширенню сфери її впливу, то збільшення результатів діяльності - зростанню ступеня (інтенсивності) її впливу. Це може стосуватися як окремих видів діяльності (у цьому разі необхідно зазначати цей вид), так і діяльності соціальної системи у комплексі (у цьому разі будемо відносити це поняття безпосередньо до даної системи).

З погляду можливості практичного застосування запропонованої теоретичної моделі найбільший інтерес становить пошук підходів та методів отримання якісних та кількісних оцінок сфери та ступеню впливу соціальної системи. Для надання цій моделі характеру інструменту дослідження та отримання практично корисних результатів, передусім, необхідна її конкретизація для певних соціальних систем шляхом введення параметрів сфер впливу та способів їх оцінки, зокрема визначення меж (кордонів) сфер впливу та оцінки ступеня впливу.

Оцінка сфери впливу можлива за умов чіткого визначення меж і ступеня впливу, які можуть бути нерівномірними та змінними за площею впливу, а також обов'язкового врахування чинника часу. Найбільш складним завданням є визначення меж сфер впливу, що пояснюється багатофакторним впливом на їх поширення. Серед цих факторів - опір середовища, в якому відбувається діяльність соціальної системи (політичні, економічні та ментальні фактори), зокрема покордонні ефекти; внутрішні обмеження можливостей (якісні й кількісні) та інші. Внаслідок дії таких факторів спостерігається різний характер поширення сфер впливу у просторі та часі. Багатофакторний, нерівномірний, імовірнісний характер поширення сфер впливу призводить до необхідності, з одного боку, розроблення теорії визначення меж впливу, а з другого – застосування

спеціальних сучасних інформаційних технологій, передусім ГІС (географічних інформаційних систем), які дають змогу оперувати з просторовою інформацією.

Природним способом визначення меж сфер впливу соціальної системи є декомпозиція цього завдання на складові елементи такого рівня, що припускають їх визначення. Для соціальних систем таким рівнем може бути сфера впливу за окремим напрямом або видом діяльності. Наприклад, за видами економічного або політичного впливу. Розгляд сфер впливів, як правило, пов'язується з певним адміністративно-територіальним простором та поділом (країна, регіон, район, місто). За визначенням класичної геополітики, поєднання цих просторів створює диференціацію інтегрованого геопростору.

Визначення межі сфери впливу, в основному, залежить від характеру впливу. Можливість вирішення цього завдання не підлягає сумніву, якщо йдеться про поширення результатів діяльності, які мають конкретне предметне відображення, наприклад, певних видів економічної діяльності. Найбільш доступними для оцінки є інтегровані показники розвитку країн світу, які наводяться у відповідних статистичних матеріалах ООН, Світового Банку та інших міжнародних організацій. Зокрема, вони містять сучасні статистичні дані про економічну діяльність країн світу, за допомогою яких можна визначити сфери та ступінь економічного впливу цих країн, як в цілому на міжнародну економіку, так і на економіку інших країн. Причому, межі впливу, залежно від необхідної деталізації, можуть бути прив'язаними до адміністративно-територіальних кордонів цих країн. За такими даними можна, наприклад, побудувати економічні карти світу з відображенням економічних впливів певних країн на інші за певними видами діяльності. Також можна скористатися інтегрованими показниками за найбільш значними для країн видами економічної діяльності.

Інтегровані показники економічної діяльності країн дають змогу отримувати (розраховувати) лише загальні оцінки наявності та ступеню економічного впливу на країни, а також станів сфер впливу у динаміці (за роками, кварталами). Для виділення складових цього впливу, характеру і тенденцій його поширення необхідне формування економічних карт для кожної країни (регіону, області, району, міста) – як узагальнених, так і за найбільш суттєвими видами діяльності. Аналогічні карти (маркетингові) доцільно складати і для найбільш суттєвих суб'єктів діяльності.

Системне впровадження аналізу економічного впливу з використанням відповідних економічних та маркетингових карт надає можливість визначати основні тенденції розвитку певних видів економічної діяльності, їх конкурентоспроможність, перспективні напрями активізації і поширення діяльності у безпосередній прив'язці до основних суб'єктів цієї діяльності. Такий підхід дозволяє провести об'єктивне обґрунтування визначення "точок і центрів зростання" як дійсно пріоритетних об'єктів адресування

ресурсів держави в умовах їх обмеження з перспективою суттєвого та швидкого покращання загальних економічних показників країни, зокрема конкурентоздатності.

Підходи, аналогічні розглянутим, можна застосувати і у сфері політичної діяльності. За сукупністю всіх інтегрованих показників, отриманих за статистичними даними, а також з урахуванням політичної та ментальної орієнтації можна побудувати карти політичного впливу - світову, окремих країн, регіонів. Далі необхідно систематично відслідковувати тенденції зміни політичного впливу. Такі карти можуть стати одним з інструментів аналізу для більш кваліфікованої підготовки рішень на міжнародному рівні, проведення виборчих компаній, визначення пріоритетів у розвитку конструктивних політичних сил та використання їх для досягнення цілей політичного, економічного і соціального розвитку країни тощо.

Друга авторська загальна модель діяльності, заснована на системному взаємозв'язку теорії та практики, насамперед, через види та способи організації діяльності, які мають загальносистемний характер і без яких збіднюється або унеможлиблюється розгляд проблем діяльності. Серед таких видів діяльності, передусім, можна виділити методологію, дослідження, навчання та комунікацію, які безпосередньо стосуються розвитку будь-якої діяльності. До загальносистемних видів діяльності також належить технологія. До видів діяльності, які мають загальносистемний характер, необхідно також віднести культуру. Таким чином, для будь-якого виду діяльності характерні такі її загальносистемні види та способи організації діяльності, що утворюють систему взаємозв'язку теорії і практики: методологія, тобто відповідь на запитання "Як організувати і побудувати (систематизувати) діяльність та забезпечити її методами і засобами?"; дослідження, тобто відповідь на запитання "Як виробити (створити) нові знання, що сприятимуть удосконаленню діяльності?"; навчання, тобто відповідь на запитання "Які знання, вміння та навички необхідно мати та як їх донести до людей?"; комунікація, тобто відповідь на запитання "Як отримувати, передавати, накопичувати, зберігати та обробляти дані (інформацію)?"; технологія, тобто відповідь на запитання "Як цілеспрямовано, системно (використовуючи сукупність методів обробки; виготовлення; зміни стану, властивостей, форми тощо) використати знання для досягнення практичних цілей?"; культура, тобто відповідь на запитання "Як відобразити в діяльності досягнуті знання, вміння, навички, рівень інтелекту, моральний та етичний розвиток, світогляд, ефективні способи та форми спілкування людей у їх взаємодії?".

Для застосування методів виділення та аналізу системи суттєвих взаємозв'язків між теорією та практикою необхідне чітке розуміння основних підсистем моделі діяльності на основі системного взаємозв'язку теорії та практики.

За класичним визначенням, теорія – це система основних ідей у тій чи

іншій галузі знань; форма наукового знання, яка дає уявлення про закономірності та суттєві зв'язки дійсності. Інакше кажучи, це система узагальненого достовірного знання щодо певного "фрагмента" дійсності, яка описує, пояснює та прогнозує функціонування певної сукупності об'єктів, що входять до його складу. Теорія включає суму наукових знань: закони, закономірності, теореми, ідеї, аксіоми, постулати, докази, підходи, принципи, моделі, методи досліджень, понятійний та категоріальний апарат. Під поняттям "практика" розуміємо матеріальну, цілеспрямовану діяльність людей; освоєння та перетворення об'єктивної дійсності; всезагальну основу розвитку людського суспільства та пізнання. Під освоєнням об'єктивної дійсності мається на увазі пристосування людей до неї, використання здобутих знань у практичній діяльності, а під її перетворенням – значні за масштабами впливи людей на довкілля.

Дослідження – це процес вироблення нових знань, один з видів пізнавальної діяльності, який характеризується: об'єктивністю, відтворюваністю, доказовістю, точністю. Виділяють два рівні дослідження - емпіричний та теоретичний. На емпіричному рівні досліджень встановлюються нові факти та формулюються емпіричні закономірності. На теоретичному рівні формулюються загальні для даної предметної сфери закономірності, які пояснюють емпіричні факти й закономірності, а також дають змогу передбачити майбутні події та факти. Динамічне комплексне системне поєднання теорії та досліджень та їх ресурсного забезпечення (науковці, наукові установи, наукове обладнання, наукова інформація) утворює науку.

Під поняттям "Наука" розуміють сферу дослідницької діяльності, спрямовану на вироблення нових знань про природу, суспільство та мислення, яка включає в себе всі умови та моменти цього вироблення, тобто як діяльність щодо отримання нових знань (дослідження), так і її результат - суму знань, що покладені в основу наукової картини світу. Інакше кажучи, це сфера людської діяльності, функція якої – вироблення та теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність. Безпосередніми цілями науки є опис, пояснення та прогнозування процесів і явищ дійсності, що становлять предмет її вивчення, на основі законів, які вона відкриває. Поширеними методами сучасної науки є експеримент, аналіз, синтез та моделювання.

Синтез моделі підсистеми "Методологія" здійснено, виходячи з класичного визначення методології як вчення про структуру, логічну організацію, методи і засоби діяльності. Оскільки поняття "діяльність" поширюється як на практику, так і на наукові дослідження, то, відповідно, маємо напрями наукової методології та методології практичної діяльності. У сучасній науковій методології прийнято виділяти чотири рівні: філософську методологію, в якій методологічні функції виконує вся система філософських знань; рівень загальнонаукових принципів та форм

досліджень (загальнонаукові концепції та розробки для широкого кола методологічних завдань, наприклад, системний та ситуаційний підходи); рівень конкретно-наукової методології (методологічні засоби, спрямовані на спеціальні наукові дисципліни) та рівень методик і технік дослідження. Окрім цього, дуже важливим окремим напрямом наукової методології є методологія науки. Остання, на відміну від напряму наукової методології, що спрямований на краще розуміння і реалізацію певних видів діяльності, є вченням щодо принципів, побудови, форм і засобів наукового пізнання, інакше кажучи, спрямована на краще розуміння й застосування наукових знань взагалі.

Для побудови моделі підсистеми "Технологія" звернемося до розширеного тлумачення поняття технології як засобу перетворення будь-яких ресурсів в бажаний результат діяльності, запропонованого Ч.Перроу, що дає змогу говорити не тільки про технологію виробництва, а й про технологію діяльності установи, технологію управління окремими сторонами суспільного життя або всього суспільства в цілому [5, С.94].

При побудові підсистеми "Навчання" будемо виходити з її визначення як основного шляху здобуття освіти; цілеспрямованого організованого, планомірного та систематично здійснюваного процесу оволодіння знаннями, вміннями та навичками під керівництвом досвідчених осіб. Основними результатами навчання є знання, вміння та навички. Знання - це перевірений практикою результат пізнання дійсності, адекватне її відображення у мисленні людини; продукт суспільної матеріальної і духовної діяльності. Знання можуть бути донауковими (життєвими) та науковими (емпіричними та теоретичними); в них здійснюється перетворення розрізнених уявлень у теоретично систематизовану загальнозначущу форму. Основними формами знання є факти, ідеї, поняття, категорії, закони, теорії. Вміння - це здатність отримувати, зберігати, перетворювати та видавати інформацію, виробляти нові знання, оцінювати ситуації, формулювати цілі, приймати раціональні рішення, контролювати їх досягнення. Навичка – це вміння виконувати цілеспрямовані дії, доведене до автоматизму внаслідок усвідомленого багаторазового повторення одних і тих самих рухів або вирішення типових завдань у виробничій чи навчальній діяльності. У сучасному розумінні навчання – це безперервний процес, що має супроводжувати людину протягом її активної участі у суспільному житті.

При побудові моделі підсистеми "Комунікація" будемо виходити з її визначення як системи, що охоплює всі елементи процесу обміну інформацією, на основі якого суб'єкти діяльності отримують інформацію, необхідну для здійснення даної діяльності. Це поняття охоплює як суб'єкти інформаційної діяльності (відправник, одержувач), так і власне інформацію (повідомлення), а також засоби і шляхи її доставки (канали).

Для синтезу моделі підсистеми "культура" звернемося до відповідного широкого визначення, за яким у це поняття вкладається розуміння істо-

рично визначеного рівня розвитку суспільства, творчих сил та здібностей людини, який відображений у типах і формах організації життя та діяльності людей, а також у створюваних ними матеріальних і духовних цінностях. Це поняття включає в себе як предметні результати діяльності людей (машини, споруди, результати пізнання, витвори мистецтва, норми моралі та права тощо), так і людські сили та здібності, які реалізуються в діяльності (знання, вміння, навички, рівень інтелекту, моральний та етичний розвиток, світогляд, способи та форми спілкування людей).

3. Можливості застосування загальних моделей діяльнісного підходу для вирішення завдань управління соціальними системами.

Класичні загальні моделі діяльності дозволяють здійснювати вибір альтернатив забезпечувальної та управлінської діяльності шляхом її співставлення з деревом основної діяльності. Він призначений для застосування при реалізації функції планування на стадії програмування та забезпечує на цій стадії управління приведення у відповідність різноманіття суб'єкта та об'єкта управління, тим самим вирішуючи важливе завдання - досягнення синхронізації та балансу як проблемно-орієнтованого, організаційного, нормативно-правового, так і ресурсного проектування. Серед основних умов застосування цього методу доцільно зазначити наступні: можливість побудови дерева цілей, тобто здійснення структурування цілей для проблеми державного (регіонального, територіального) рівня, яку необхідно вирішити; відповідність обраної проблеми та побудованого дерева цілей стратегії розвитку держави (регіону, території) на момент постановки завдання; формування дерева діяльності в межах прийнятої п'ятирівневої ієрархії системи діяльності; виділення адекватних базових моделей забезпечуючої діяльності, наприклад, для нормативно-правового забезпечення це може бути ієрархія нормативно-правових актів за їх юридичною силою, для організаційного забезпечення - ієрархія структурних елементів тощо.

Практичне застосування першої авторської загальної моделі діяльності, як правило, пов'язується з розробленою на її основі матрицею станів і тенденцій розвитку соціальної системи. Кожному стовпцю цієї матриці у відповідність поставлені можливі основні стани зміни у просторі результатів діяльності, а саме: згортання, стан стабілізації та поширення результатів діяльності. Кожному рядку матриці у відповідність поставлені можливі основні стани зміни кількості (обсягу) результатів діяльності, а саме: їх зменшення, стан стабілізації (рівноваги) та їх збільшення. Кожна клітина матриці відображає окремий стан розвитку, якому відповідає певна множина значень основних параметрів (показників) соціальної системи.

Метод "оцінювання тенденцій розвитку" на основі матриці станів і тенденцій розвитку дозволяє знижувати різноманіття об'єкта управління при прогнозуванні та плануванні й може бути застосованим, якщо: йдеться про розвиток діяльності у певних сфері, галузі, або з напрямку, проблеми,

яким характерна зміна станів, що передбачені відповідною матрицею станів і тенденцій розвитку, та які на момент дослідження описуються одним із цих станів матриці; розвиток соціальної системи не обмежується тільки зміною її якісних показників, а й супроводжується збільшенням і поширенням кількісних результатів діяльності, що досліджується; можливе визначення та оцінювання інтегрованих показників збільшення та поширення результатів діяльності або того з них, який обов'язково враховується за умовами поставленого завдання.

Запропоновані вище умови не є жорсткими, оскільки вони можуть бути прийнятними для кількох основних груп (класів) програм державного та регіонального рівнів, наприклад, соціально-економічних, виробничо-економічних, інвестиційних, організаційно-господарських, екологічних. Саме на вибір альтернатив цілей та етапів їх реалізації й зорієнтовано даний метод.

Існують численні завдання, які становлять значний практичний інтерес і можуть бути розв'язані засобами ГІС з використанням моделей соціальних систем у вигляді сфер впливу, зокрема: - у сфері геополітики: визначення тенденцій зміни сфер впливу країн у різних галузях діяльності; попередження негативних тенденцій впливу відповідними політичними та економічними засобами; визначення нових більш досконалих модифікацій індексу людського розвитку (доречі, така модифікація відбулася у 2010 р.), інших інтегральних порівняльних показників розвитку країн; – у сфері державного управління: визначення напрямів удосконалення державного управління шляхом визначення тенденцій його розвитку через розвиток різних сфер діяльності; – у сфері національної безпеки: з'ясування загроз національним інтересам (у різних напрямках основних інтересів держави) шляхом зіставлення умовних оцінок сфер впливу та основних параметрів, що забезпечують національну безпеку країни; виявлення тенденцій (динаміки) зміни сфер впливу в різних галузях діяльності, що відповідають національним інтересам держави, та їх врахування при проведенні структурної та промислової політики; вирішення проблем продовольчої, енергетичної, технологічної та демографічної безпеки; виявлення організацій і підприємств, що найбільш позитивно впливають на зміни сфер впливу в галузі національних інтересів, та їх державна підтримка; - у сфері екологічної безпеки: визначення сфер негативного впливу на навколишнє природне середовище, виявлення та попередження їх причин; отримання інтегральних оцінок стану екологічної безпеки в країні, регіоні, області, районі.

Важливим з погляду практичного застосування даного системного відображення соціальних систем є його розгляд у часі, тобто в динаміці змін у сферах впливу. Такий підхід дає змогу проаналізувати основні параметри розвитку реальних соціальних систем за певний час та прогнозувати їх на майбутнє. Окрім цього, він дає змогу виявити як

позитивні, так і негативні тенденції у процесі розвитку і шляхом зниження рівня стратифікаційного відображення, що завжди супроводжується більшою деталізацією опису систем та процесів у них, визначити відповідні напрями, стратегію та тактику діяльності щодо їх зміни на краще. Інакше кажучи, аналіз динаміки моделей сфер впливу дає змогу визначити нові або уточнити старі цілі та сформувані необхідні управлінські рішення, спрямовані на покращання показників розвитку соціальних систем. На підставі цього можна встановити роль моделей сфер впливу та їх співвідношення з класичною моделлю циклу управління.

Практичне застосування другої авторської загальної моделі діяльності безпосередньо пов'язане із застосуванням розробленого на її основі методу "типізації структур і завдань програмно-цільових рішень". Такий метод дозволяє комплексно, і, що дуже важливо з погляду практичного застосування, уніфіковано підійти до вирішення таких поширених проблем:

- планування наукових досліджень, виходячи як з безпосередніх потреб розвитку науки та вдосконалення практики в певній предметній області, так і з розвитку загальносистемних видів і способів організації діяльності, а саме, комунікації, методології, технології, навчання і культури як обов'язкових складових процесу досягнення необхідного рівня розвитку даної основної сфери діяльності;

- створення типової програми навчального курсу для будь-якої предметної області з певним базовим набором навчальних модулів, серед яких вивчення на необхідному та достатньому рівні у цій предметній області сучасного стану та перспективних напрямів розвитку теорії та практики, а також елементів методології, технології, комунікації, навчання, культури і управління, що забезпечують розвиток основної діяльності;

- вибір системи заходів (проблемних завдань) і побудова структури основної частини програмно-цільових документів, які спрямовані на ефективне вирішення певних проблем;

- розроблення класифікаторів видів діяльності, зокрема, державного управління, а також паспортів професій.

Наведемо приклад гіпотетичної типової структури цільової програми, що побудована на основі методу "типізації структур і завдань програмно-цільових рішень". Приклад 1. Гіпотетична типова структура цільової програми у певній сфері діяльності. 1). Концепція програми (підстава для розробки, актуальність, характеристика вихідного стану, основні принципи та ідеї побудови, етапи реалізації, прогнозування результатів реалізації). 2). Основна частина, яка містить заходи щодо: розвитку практики у відповідній сфері діяльності; розвитку технології здійснення відповідної діяльності. 3). Допоміжна частина, яка містить заходи щодо: наукових розробок у даній сфері діяльності; методологічних розробок у даній сфері діяльності; розвитку комунікації у даній сфері діяльності; підготовки та

підвищення кваліфікації фахівців у даній сфері діяльності; підвищення рівня професійної культури в даній сфері діяльності. 4). Обґрунтування ефективності заходів (техніко-економічне). 5). Механізми реалізації програми, які передбачають заходи стосовно таких видів забезпечення: організаційного (управління розробленням і реалізацією програми); правового; фінансового; матеріально-технічного; кадрового; інформаційного; способів, завдання та технологічної схеми контролю.

Висновки. Зазначені у статті загальні моделі діяльності, підходи й методи на їх основі засновані на науково обґрунтованих положеннях науки управління й апробовані у практиці державного управління в Україні, що підтверджує їх достовірність та адекватність. Зокрема вони використані автором при формуванні Державної програми використання відходів виробництва та споживання (на період до 2005 року), розробці проектів Програми наукового забезпечення адміністративної реформи в Україні, Концепції діяльності у зоні відчуження та зоні безумовного (обов'язкового) відселення на території України, Концепції Програми мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи тощо.

Використані джерела інформації:

1. Щедровицкий Г.П. Философия. Наука. Методология / Редакторы составители А.А. Пископпель, В.Р. Ракитянский, Л.П. Щедровицкий. - М.: Шк.Культ.Политики, 1997. - 656 с.
2. Ришар Ж.Ф. Ментальная активность: Понимание, рассуждение, нахождение решений / Сокр. пер. с франц. Т.А. Ребеко.- М.: Изд-во Ин-та психол. РАН, 1998. - 232 с.
3. Стратегическое управление в муниципальном управлении. Введение в предмет. Учебное пособие для муниципальных управляющих // Составление и редакция: А.Е. Балабанов, О.И. Генисаретский. Серия "Библиотека местного самоуправления". - Вып. 19. - М.: Московский общественный фонд. - 2000. - 292 с.
4. Гоффлер А. Футурошок. - СПб.: Лань, 1997. - 464 с.
5. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: Пер. с англ. - М.: Дело ЛТД, 1994. - 702 с.
6. Бакуменко В. Д. Прийняття рішень в державному управлінні : Навчальний посібник [у 2 ч.] / В. Д. Бакуменко // Ч. 1. Теоретико-методологічні засади. - К. : ВПЦ АМУ, 2010. – С. 135-170.
7. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.
8. Бакуменко В.Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики: Моногр. - К.: Вид-во УАДУ, 2000. - 328 с.

Рецензент: Кравченко С.О, д.держ.упр., доцент.